

Ніно Бондівна ПАЦУРІЯ,

доктор юридичних наук, доцент кафедри господарського права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01601,
patsuriianino@ukr.net

УДК 347.764 (477)

СУБ'ЄКТИ СТРАХОВИХ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ: ЗМІНА НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАНОВИЩА

Досліджуються проблемні питання правового становища основних суб'єктів страхових правовідносин у сфері господарювання. Різноманітність існуючих страхових правовідносин у сфері господарювання викликає необхідність їх поділу (класифікації) на певні види за критерієм взаємного становища сторін. За таким критерієм страхові правовідносини підлягають поділу на горизонтальні, які виникають між суб'єктами страхової діяльності та суб'єктами страхової діяльності і страхувальниками, які є рівноправними при реалізації страхових правовідносин у сфері господарювання, та вертикальні, в яких учасники таких правовідносин є нерівноправними; і такі правовідносини виникають, як правило, між суб'єктами страхової діяльності та органом державного нагляду за страховою діяльністю. Саме тому розглядалися особливості правового становища страховиків, філій страховиків-нерезидентів, страхувальників-суб'єктів господарювання, страхових посередників, третіх осіб, які можуть набувати прав сторін страхових правовідносин, органу нагляду за страховою діяльністю.

Ключові слова: суб'єкти страхових правовідносин, страховик, страхувальник.

Наука господарського права визнає суб'єктами господарювання “учасників відносин у сфері господарювання, які організують і здійснюють господарську діяльність, реалізуючи при цьому свою господарську компетенцію, або споживають результати такої діяльності” [1, с. 10]. Безперечно, є всі підстави застосувати вказане поняття як загальну конструкцію до поняття суб'єкт страхової діяльності”, проте з урахуванням специфіки, яка їм притаманна, що зумовлюється особливістю страхових правовідносин у сфері господарювання. Щодо розуміння терміна “учасник страхової діяльності”, то, на нашу думку, спираючись на системне тлумачення ст.ст. 2, 55 Господарського кодексу України (далі — ГК України) [2], в якості останніх у вузькому розумінні можна визначити фізичних осіб або суб'єктів господарювання, які виступають стороною зобов'язальних страхових правовідносин та/або надають страхову послугу. Викладене дає змогу дійти висновку, що поняття учасника страхових правовідносин є ширшим за поняття суб'єкта страхової діяльності.

Питання особливостей правового становища суб'єктів страхових правовідносин неодноразово ставали предметом наукових досліджень. Натомість проблематика розмежування наукових категорій “суб'єкт страхової діяльності”, “суб'єкт страхових правовідносин” та “учасник страхових правовідносин”, а також особливості правового становища вказаних осіб, з позицій господарсько-правової науки жодного разу не піддавалися науковому аналізу у юридичній літературі.

Теоретичну основу дослідження становлять праці С. С. Алексєєва, Р. І. Беккіна, О. А. Беляневич, А. Г. Бобкової, А. М. Васильєва, К. А. Граве, А. Г. Діденка, М. А. Єлкіна, В. Р. Ідельсона, А. Б. Іпатова, Л. І. Корчевської, Л. А. Лунца, А. А. Мамедова, Е. М. Мена, В. К. Райхера, В. І. Серебровського, М. Б. Смірної, В. Д. Сорокіна, М. К. Сулейменова, Б. С. Тарабаріна, В. Г. Ульяніщева, Ю. А. Урманцева, А. Ф. Черданцева, М. А. Шалагіної, М. Я. Шимінової, В. П. Янішена та інших учених, які у різні часи досліджували питання страхових правовідносин та суб'єктів таких правовідносин.

Метою статті є дослідження проблемних питань правового становища основних суб'єктів страхових правовідносин у сфері господарювання.

Проведене дослідження правового становища суб'єктів страхової діяльності [3; 4] надало змоги визначити види основних учасників страхових правовідносин у сфері господарювання та класифікувати їх на: 1) страховиків, якими слід визнати страхові компанії та філії страховиків-нерезидентів; 2) страхувальників, з урахуванням специфіки галузевих страхових правовідносин, де увагу зосередимо на страхувальниках — суб'єктах господарювання, (проте специфіка страхувальників (фізичних осіб) буде відзначена у нашому дослідженні); 3) учасників страхових відносин у сфері господарювання — страхових посередників (страхових агентів і страхових брокерів), які виконують частину страхової діяльності страховика та можуть бути учасниками страхових правовідносин у сфері господарювання; 4) третіх осіб, які можуть набувати прав сторін страхових правовідносин; 5) уповноважений орган як орган нагляду за страховою діяльністю.

Страхові компанії (страхові організації). Головними спеціалізованими учасниками страхової діяльності є страхові компанії, оскільки саме вони мають основним призначенням надання страхових послуг, приймаючи на страхування ризику, пов'язані з інтересами інших осіб, зобов'язуючись за договором добровільного страхування або в силу закону (на підставі полісу обов'язкового страхування) компенсувати певній особі майбутні ймовірні збитки або виплатити страхову суму (відшкодування) при настанні страхового випадку.

Поняття страхової компанії чинне законодавство України не містить. Натомість оперує поняттям “страховик”, яке є узагальнюючим для таких видів учасників страхових правовідносин, що безпосередньо здійснюють страхову діяльність:

- 1) страхові компанії (організації);
- 2) філії страховиків-нерезидентів;
- 3) товариства взаємного страхування.

Кожному із зазначених видів учасників притаманні власні функції на ринку страхових послуг та особливості правового становища, що зумовлено своєрідністю професійної страхової діяльності. З огляду на це, позначення одним терміном таких різних учасників страхової діяльності не є доцільним.

Науково обґрунтоване поняття “страхова компанія” можна визначити спираючись на легальні ознаки такого учасника страхової діяльності, які визначені законодавством. Вважаємо за доцільне розглядати ознаки страхових компаній на підставі класифікації загальних ознак суб'єктів господарювання, які виробила доктрина господарського права, з урахуванням специфіки місця і функцій страхових компаній у страхових правовідносинах у сфері господарювання.

Аналіз законодавства та узагальнення результатів наукових досліджень [1, с. 9; 5, с. 60–61] дає змогу віднести до таких ознак (елементів правового статусу) страхової компанії як учасника страхових правовідносин у сфері господарювання такі: *безпосереднє здійснення страхової діяльності з надання страхових послуг з метою захисту майнових інтересів страхувальників та отримання прибутку.* Аналіз особливостей страхової діяльності надав змогу сформулювати її доктринальне поняття: “страхова діяльність” — це врегульована нормами права, здійснювана на підставі ліцензії господарська діяльність суб'єктів господарювання (страховиків), пов'язана з наданням *страхових послуг* юридичним або фізичним особам (страхувальникам) за рахунок грошових фондів (страхових резервів), які формуються шляхом сплати страхувальниками страхових

платежів, щодо захисту їх майнових інтересів у разі настання визначених законом чи договором страхування подій (страхових випадків), з метою отримання прибутку або досягнення іншого соціального ефекту; *вид та організаційно-правова форма*. Відповідно до ст. 2 Закону України “Про страхування” страховиками визнаються фінансові установи, які створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств із додатковою відповідальністю, а також одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності. Перспектива розвитку законодавства України у вказаній частині викладена у проекті Закону “Про внесення змін до деяких законів України” та Закону України “Про страхування” у новій редакції № 9614 від 19 грудня 2011 р. (далі — Проект № 9614) [6]. Стаття 14 Проекту № 9614 встановлює, що страховики (крім філій страховиків-нерезидентів) можуть бути створені *виключно у формі акціонерних товариств*. Вказана норма повністю відповідає вимогам європейських Директив, зокрема Директиві Європейського Парламенту та Ради 2002/83/ЄС від 5 листопада 2002 р. щодо страхування життя [7]; *порядок утворення (набуття статусу) і державної реєстрації та ліцензування*. Порядок створення страхової компанії залежить, головним чином, від організаційно-правової форми, яку учасники обрали для її діяльності. Державна реєстрація страхових компаній є обов’язковою правовою дією, внаслідок якої вони отримують права юридичної особи і включаються до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців [8]. Порядок страхових компаній відповідно до чинного законодавства є загальним і визначається Законом України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців” [9]. Виконання всіх вимог законодавства щодо створення та реєстрації страхових організацій (компаній) є лише першим кроком для початку здійснення ними страхової діяльності. Наступним кроком у вказаному напрямі є отримання ліцензій на здійснення страхової діяльності на території України; *правовий режим майна страхової компанії та звернення на нього стягнень кредиторів*. Визначальну роль у майновому статусі страхової компанії відіграє статутний капітал, який становить мінімальний розмір майна цієї організації, яке гарантує інтереси її кредиторів і не може бути меншим визначеної Законом суми [10, с. 44–61]. Відповідно до ст. 30 Закону України “Про страхування” мінімальний розмір статутного капіталу страховика, який займається видами страхування іншими, ніж страхування життя, встановлюється в сумі, еквівалентній 1 млн. євро, а страховика, який займається страхуванням життя, — 1,5 млн. євро за валютним обмінним курсом валюти України. До спеціальних фондів страхової компанії належать страхові резерви, резерви для фінансування заходів щодо попередження нещасних випадків, втрати або пошкодження застрахованого майна, а також інші фонди, що є необхідними для здійснення страхової діяльності. Правила формування, розміщення та обліку страхових резервів встановлюються на основі ст. 31 Закону України “Про страхування” Уповноваженим органом. Юридична категорія “правовий режим майна страхової компанії”, окрім розглянутих вище, вміщує в себе питання щодо порядку розподілу майна при ліквідації зазначених суб’єктів, а також звернення на нього стягнення кредиторів. З огляду на зміну правового регулювання питання порядку розрахунків по боргах страхової компанії перед кредиторами-страхувальниками необхідно звернути окрему увагу на норми Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” [11]. Вказаний закон встановлює загальну та спеціальну черговість задоволення вимог кредиторів-страхувальників у разі визнання страхової компанії банкрутом. Пункт в¹ пп. 1 п. 1 ч. 1 Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” визначає, що вимоги кредиторів за договорами страхування задовольняються у першу чергу (загальна черговість). Проте ст. 45 зазначеного Закону фактично встановлює спеціальну черговість задоволення вимог кредиторів-страхувальників. Наведені положення законодавства України про банкрутство відповідають вимогам європейських директив. Директива 2001/17/ЄС Європейського Парламенту та Ради “Про реорганізацію та ліквідацію

страхових підприємств” від 19 березня 2001 р. [12] встановлює два можливі методи задоволення вимог кредиторів страховальників:

1) держави-члени можуть обирати між наданням страховим вимогам абсолютної пріоритетності перед усіма іншими вимогами щодо активів, що представляють технічні резерви;

2) наданням страховим вимогам особливої черговості, якій можуть передувати лише вимоги по заробітній платі, соціальному забезпеченню, податкам та правам “*in rem*” над усіма активами страхового підприємства.

Жоден із двох методів, що передбачає ця Директива, не перешкоджає державі-члену встановити черговість між різними категоріями страхових вимог; *наявність господарської правосуб’єктності*. В. С. Щербина визнає ознаку наявності господарської правосуб’єктності у суб’єкта господарювання як основну. Сутність категорії “господарська правосуб’єктність” вдало визначила О. М. Вінник як визнані державою за певним суб’єктом господарських відносин можливості бути суб’єктом права (мати і здійснювати господарські права та обов’язки, відповідати за їх неналежне виконання і мати юридичну можливість захищати свої права та законні інтереси від можливих порушень); обсяг господарської правосуб’єктності учасників господарських відносин фіксується в законі та в установчих документах і залежить, зокрема, від правового титулу майна, виду та характеру діяльності [5, с. 61].

Фактично слід зазначити, що розглянуті вище ознаки страхових компаній як суб’єктів страхових правовідносин у сфері господарювання становлять зміст їх господарської правосуб’єктності. Все викладене вище дозволяє сформулювати науково обґрунтоване поняття страхової компанії як учасника страхових правовідносин у сфері господарювання: *страхова компанія як учасник страхових правовідносин у сфері господарювання* — це фінансова установа, створена у встановленому законом порядку у формі господарського товариства, що здійснює страхову діяльність шляхом надання страхової послуги на підставі ліцензії, щодо захисту майнових інтересів заінтересованих осіб, має необхідне для цього майно і володіє господарською правосуб’єктністю відповідно до закону й установчих документів, з метою отримання прибутку.

Філії страховиків-нерезидентів. Аналіз проблематики діяльності нерезидентів на страховому ринку України вимагає звернення до історії питання. До 2006 року законодавство України про страхування (ст. 2 Закону України “Про страхування”) містило положення про те, що страхова діяльність в Україні здійснюється виключно страховиками-резидентами. Законом України “Про внесення змін до Закону України “Про страхування” від 16 листопада 2006 року № 357-V [13] правове регулювання щодо присутності нерезидентів на страховому ринку змінилося. Вказаний Закон вніс доповнення до ст. 2 Закону України “Про страхування”, відповідно до якої забороняється здійснювати страхову діяльність на території України страховиками-нерезидентами, крім таких видів страхової діяльності: виключно із страхування ризиків, пов’язаних із морськими перевезеннями, комерційною авіацією, запуском космічних ракет і фрахтом (включаючи супутники), у разі, якщо об’єктом страхування є майнові інтереси, пов’язані з товарами, які транспортуються, та/або транспортним засобом, яким вони транспортуються, та/або будь-яка відповідальність, що виникає у зв’язку з таким транспортуванням товарів; перестраховання; страхове посередництво, таке як брокерські та агентські операції щодо перестраховання, виключно із страхуванням ризиків, пов’язаних із морськими перевезеннями, комерційною авіацією, запуском космічних ракет і фрахтом (включаючи супутники), у разі, якщо об’єктом страхування є майнові інтереси, пов’язані з товарами, які транспортуються, та/або транспортним засобом, яким вони транспортуються, та/або будь-яка відповідальність, що виникає у зв’язку з таким транспортуванням товарів; допоміжні послуги із страхування, такі як консультаційні послуги, оцінка актуарного ризику та задоволення претензій. Проте з травня 2013 року відповідно до Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про страхування” № 2774-IV від 7 липня 2005 р. [14] присутність нерезидентів на страховому ринку України і, як наслідок, їх правове становище у страхових відносинах

у сфері господарювання буде змінено. У цьому нормативному акті зазначено, що зареєстровані Уповноваженим органом відповідно до цього Закону та законодавства України постійні представництва у формі філій іноземних страхових компаній, які також одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності (далі — філії страховиків-нерезидентів), визнаються поряд із національними страховими компаніями страховиками, які мають право здійснювати страхову діяльність на території України.

Страхувальники. З урахуванням специфіки страхових правовідносин у сфері господарювання страхувальниками таких правовідносин, як правило, виступають суб'єкти господарювання. Відповідно до ч. 3 ст. 353 ГК України страхувальниками визначаються *учасники господарських відносин*, які уклали договори страхування із страховиками або є страхувальниками згідно із законом. Стаття 2 ГК України містить перелік учасників відносин у сфері господарювання. Вказана норма дає підстави для виділення серед страхувальників страхових правовідносин у сфері господарювання двох груп суб'єктів:

- 1) страхувальників-суб'єктів господарювання;
- 2) страхувальників-фізичних осіб.

Страхувальники-суб'єкти господарювання. Страхувальник-суб'єкт господарювання для вступу у страхові правовідносини у сфері господарювання повинен:

- 1) володіти господарською правосуб'єктністю, тобто набути прав учасника господарських правовідносин. Правове становище такого страхувальника має характеризуватися всіма ознаками, які притаманні суб'єктам господарювання. Така особа має бути зареєстрована або як юридична особа, або як фізична особа-підприємець. Тобто ознака державної реєстрації є обов'язковою умовою для страхувальника-суб'єкта господарювання для вступу у страхові правовідносини як із добровільного, так і з обов'язкового страхування;

- 2) мати майновий інтерес у цілісності та схоронності предмета страхування.

При цьому виникає проблемне питання щодо необхідності наявності у страхувальника ліцензії на здійснення профільного виду діяльності (якщо така обов'язковість передбачена законом) при вступі у страхові правовідносини. На нашу думку, якщо вид страхових правовідносин, у які має намір вступити заінтересована особа, не пов'язаний безпосередньо із здійсненням професійної діяльності, наявність ліцензії на здійснення певного виду господарської діяльності для такого страхувальника при укладенні договору добровільного страхування не є обов'язковою. Проте це правило "не спрацьовує" при вступі у правовідносини з обов'язкового страхування.

Слід зазначити, що в науковій юридичній літературі погляд на страховий інтерес як елемент правового статусу страхувальника, що надає можливість вступу у страхові правовідносини, піддається критиці. Так, відомий російський дослідник страхового права Ю. Б. Фогельсон вказує, що "не наявність страхового інтересу, не сплата премії і навіть не отримання виплати, а лише участь в узгодженні умов договору та у його укладенні робить особу страхувальником" [15, с. 225]. На нашу думку, такий підхід не є обґрунтованим, адже, вважаємо, що саме наявність майнового інтересу скеровує особу до укладання договору добровільного страхування або вступу у страхові правовідносини на підставі закону, тобто задовольняє потреби заінтересованих осіб у захисті власних майнових інтересів.

Страхувальники-фізичні особи. Зрозуміло, що залежно від фактичних обставин страхового правовідношення страхувальниками у договорі страхування певного виду можуть виступати фізичні особи. З огляду на зазначене, виникає питання: чи буде такий договір страхування визнаватися господарським? На нашу думку, в контексті системного тлумачення ст.ст. 1, 2, 55, 173, 179 ГК України договір страхування може визнаватися господарським, навіть у разі укладання його з іншою стороною, яка суб'єктом господарювання не є, за умови, що всі ознаки господарського договору в договорі страхування присутні. За таких умов наведена група осіб страхового правовідношення

є учасниками відносин у сфері господарювання. Вказане дає підстави для окреслення правового статусу страхувальника-фізичної особи в цьому дослідженні.

Закон України “Про страхування” та Цивільний кодекс України (далі — ЦК України) [16] до страхувальників-фізичних осіб висуває умову їх дієздатності. На нашу думку, головною умовою, яка визначає страхувальників страхових правовідносин у сфері господарювання як їх головних учасників, є наявність страхового інтересу щодо цілісності та схоронності предмета страхування. Саме наявність страхового інтересу як об’єкта страхових правовідносин доводить, що особа володіє предметом страхування на законних підставах, має інтерес щодо його цілісності та схоронності, може зазнати збитків у разі настання страхового випадку, визначеного договором добровільного страхування або законом, має можливість укласти договір (поліс) страхування, має право на отримання страхової виплати.

Інші особи, які можуть набувати прав сторін страхових правовідносин. Практика реалізації страхових правовідносин на страховому ринку України та аналіз чинного страхового законодавства доводить, що третіх осіб у страхових правовідносинах у сфері господарювання можна класифікувати за ознакою набуття прав суб’єкта страхових правовідносин на два види:

1) ті, які можуть набувати прав страхувальників, — треті особи за договором страхування (застраховані, вигодонабувачі, потерпілі);

2) ті, які можуть набувати прав страховиків.

Особи, які можуть набувати прав страхувальників. Відповідно до ч.ч. 2, 3, 4 Закону України “Про страхування” страхувальники можуть укладати із страховиками договори про страхування третіх осіб (*застрахованих осіб*) лише за їх згодою, крім випадків, передбачених чинним законодавством. Застраховані особи можуть набувати прав і обов’язків страхувальника згідно з договором страхування. Страхувальники мають право при укладанні договорів особистого страхування призначати за згодою застрахованої особи фізичних або юридичних осіб (*вигодонабувачів*) для отримання страхових виплат, а також замінювати їх до настання страхового випадку, якщо інше не передбачено договором страхування. Страхувальники мають право при укладанні договорів страхування інших, ніж договори особистого страхування, призначати фізичних осіб або юридичних осіб (*вигодонабувачів*), які можуть зазнати збитків у результаті настання страхового випадку, для отримання страхового відшкодування, а також замінювати їх до настання страхового випадку, якщо інше не передбачено договором страхування.

І. О. Бровченко, досліджуючи участь третіх осіб у цивільно-правових зобов’язаннях, довів, що одним із критеріїв поділу договорів є визначення особи, на користь якої обумовлене виконання зобов’язання. Поняття “особа” є універсальним не тільки для різних галузей права, а й для всіх відносин, що охоплюються сферою правового регулювання. Поняття “особа” у площині окремих видів правовідносин ускладнюється специфікою останніх. Особи у зобов’язанні поділяються на сторони та особи, які не є сторонами (треті особи). Сторони виступають носіями взаємних прав і обов’язків, а іншими особами є всі інші учасники цивільного обороту, які не входять до кола сторін первісного правовідношення. Треті особи є різновидом усіх *інших осіб*, однак від решти їх відрізняє перебування у певних відносинах з однією із сторін первісного правовідношення. Тобто третя особа може брати участь у правовідношенні, де їй протистоїть як сторона учасник іншого правовідношення. Саме найменування “третя особа” підкреслює її статус стосовно інших учасників (договору, зобов’язання), а не визначає її статус у зобов’язанні [17, с. 7].

Сучасні наукові дослідження пропонують новий підхід до розуміння інтересу третьої особи, що може полягати у спрямуванні певної динаміки первісного та всіх інших правовідносин, їх припинення. Крім того, дослідники аргументують те, що треті особи можуть мати не лише права, а й обов’язки, які породжує договір (за умов згоди третьої особи) або закон [17, с. 18]. Характерною рисою договору на користь третьої особи є те, що третя особа, яка не брала участі в укладанні договору, набуває права

вимоги. Право вимоги третьої особи може співіснувати з правом вимоги особи, яка уклала договір, але одночасно ці вимоги ставитися не можуть [18].

Особи, які можуть набувати прав страховиків у страхових правовідносинах. Прикладом такого випадку може слугувати норма законодавства, яка визначає правове становище Моторного (транспортного) страхового бюро України (далі — М(Т)СБУ) у правовідносинах із обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів. Правовий статус М(Т)СБУ визначено ст. 39 Закону України “Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів”. Зміни, внесені до зазначеного нормативного акта Законом України “Про внесення змін до деяких законів України щодо обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів” № 5090–VI від 5 липня 2012 р. [19], поклали на М(Т)СБУ повноваження щодо здійснення регламентних виплат із централізованих страхових резервних фондів М(Т)СБУ. До набуття чинності вказаними змінами обов'язок щодо відшкодування завданої шкоди, в тому числі й за полісами автострахування “Зелена картка”, покладалася на страховиків-повних членів М(Т)СБУ, які безпосередньо виступали страховиками у таких правовідносинах. Вказане відповідає і загальній концепції страхового законодавства, адже відповідно до ст. 8 Закону України “Про страхування” у разі настання страхового випадку (як події, передбаченої договором страхування або законодавством, що відбулася) виникає *обов'язок страховика* здійснити виплату страхової суми (страхового відшкодування) страховальнику, застрахованій або іншій третій особі.

Крім того, на нашу думку, підхід законодавця щодо врегулювання питання стосовно здійснення страхових виплат саме страховиками повністю відповідає головній ідеї страхової діяльності як діяльності щодо надання страхових послуг, тобто професійної діяльності суб'єктів господарювання із задоволення потреб учасників страхових правовідносин у сфері господарювання (як страховальників) у захисті своїх майнових інтересів, за рахунок грошових коштів, які формуються шляхом сплати страховальниками страхових платежів на підставі закону або договору страхування.

Страхові посередники (страхові агенти, страхові брокери). Учасниками страхових правовідносин у сфері господарювання можуть виступати страхові посередники, які відповідно до ч. 1 ст. 15 Закону України “Про страхування” здійснюють частину страхової діяльності. Чинне законодавство України визначає три види страхових посередників: страхові брокери, перестрахові брокери та страхові агенти.

З огляду на те, що перестрахові брокери — це юридичні особи, які здійснюють за винагороду посередницьку діяльність у перестрахованні від свого імені на підставі брокерської угоди із страховиком, який має потребу у перестрахованні як перестраховальник (ст. 15 Закону України “Про страхування”), вони не беруть участь у страхових відносинах у сфері господарювання. Безпосередню участь у страхових правовідносинах можуть брати страхові брокери та страхові агенти, адже договір добровільного страхування, укладений при посередництві таких учасників страхових правовідносин у сфері господарювання, може містити умови щодо прав та обов'язків вказаних суб'єктів на всіх етапах страхового правовідношення. При цьому якщо договір страхування укладається при посередництві вказаних осіб, на вимогу однієї зі сторін договору страхування такий договір може бути тристороннім, у якому чітко повинні бути відзначені права та обов'язки страхового посередника на стадії укладення, виконання та припинення (дострокового припинення) дії договору страхування у сфері господарювання (ч. 3 ст. 15 Закону України “Про страхування”).

Правове становище страхових посередників на страховому ринку України, крім зазначеної статті Закону, регламентується Положенням “Про порядок провадження діяльності страховими посередниками”, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 18 грудня 1996 р. № 1523 [20], та Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 28 травня 2004 р. № 736 “Про затвердження Положення про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів” [21].

Слід зазначити, що діяльність страхових агентів в Україні не так чітко регламентована нормами права, як діяльність страхових брокерів. Практично відсутні норми, які б визначали вимоги щодо обліку осіб (юридичних і фізичних), які зареєстровані як суб'єкти підприємництва і надають страхові агентські послуги. Відсутні законодавчі вимоги щодо визначення необхідного професійного рівня зазначених суб'єктів підприємництва. Такий стан справ можна розглядати як прогалину вітчизняного законодавства, адже в зарубіжній практиці використовують узагальнені принципи, на яких ґрунтується діяльність як страхових брокерів, так і страхових агентів.

З урахуванням значущості особи посередника у страхових правовідносинах і з метою підвищення гарантій майнових прав та інтересів суб'єктів страхових правовідносин науковці пропонують запровадити ліцензійний порядок здійснення страхової агентської та брокерської діяльності [22]. Такий порядок існує у США: страховими агентами і брокерами визнаються особи, які досягли 18-річного віку, пройшли відповідне тестування та отримали ліцензії на здійснення страхової діяльності [23]. У деяких країнах із розвинутим ринком страхових послуг, окрім зазначених процедур сертифікації, реєстрації та ліцензування, передбачені й інші обмеження для осіб, які бажають здійснювати професійну брокерську діяльність. Так, для страхових посередників французького страхового ринку законодавством встановлено віковий ценз, який становить 21 рік [24].

Орган державного нагляду за страховою діяльністю як учасник страхових правовідносин у сфері господарювання. Орган державного нагляду за страховою діяльністю виступає учасником вертикальних страхових відносин у сфері господарювання, в яких суб'єкти таких правовідносин є нерівноправними. Вказані правовідносини виникають на страховому ринку України між суб'єктами страхової діяльності та органом державного нагляду за страховою діяльністю.

Указом Президента від 23 листопада 2011 р. № 1070/2011 “Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг” [25] було утворено Нацкомфінпослуг. Відповідно до п. 1 вказаного Положення Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, є державним колегіальним органом, підпорядкованим Президенту України, підзвітним Верховній Раді України. До листопада 2011 року функції органу нагляду за страховою діяльністю здійснювала Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. Указом Президента від 23 листопада 2011 р. № 1069/2011 [26] Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг була ліквідована та було внесено зміни до розділу II Схеми організації та взаємодії центральних органів виконавчої влади, затвердженої Указом Президента України від 9 грудня 2010 р. № 1085 “Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади”, що стосувалися виключення абзацу “Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України” [27].

Існування наведених вище нормативно-правових актів виявило проблему у регулюванні правового становища Нацкомфінпослуг. На думку Є. Є. Льєнко, у зв'язку з ліквідацією Держфінпослуг було внесено зміни до розділу II “Схеми організації та взаємодії центральних органів виконавчої влади”, зокрема виключено абзац “Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України”, а Нацкомфінпослуг до цієї схеми включено не було. Тобто виникає питання про те, чи входить Нацкомфінпослуг до системи органів виконавчої влади. У Положенні про Нацкомфінпослуг прямої вказівки на статус органу державної виконавчої влади немає, але містяться окремі норми, що відображають ознаки, за якими той чи інший державний орган може характеризуватися як суб'єкт і складова виконавчої влади.

Існує декілька проблем практичного спрямування у зв'язку з припиненням діяльності Держфінпослуг та створення нового органу — Нацкомфінпослуг:

1) проблемою, на нашу думку, є неузгодженість у датах ліквідації Держфінпослуг та створення Нацкомфінпослуг, що дозволяє говорити про одночасну діяльність Нацкомфінпослуг та Держфінпослуг;

2) відповідно до Указу Президента “Про Нацкомфінпослуг” вона *не є правонаступником* Держфінпослуг, тому виникає проблема в чинності нормативно-правових актів, їх окремих положень, що стосуються Держфінпослуг, багато яких залишаються чинними.

На нашу думку, зміст проблеми полягає в тому, що Нацкомфінпослуг на законодавчому рівні не визнано правонаступником Держфінпослуг, а значна чисельність нормативно-правових актів не була узгоджена з процесом ліквідації Держфінпослуг і створенням Нацкомфінпослуг, на що вказує і правозастосовча практика [28].

Проведене дослідження особливостей правового статусу суб'єктів страхових правовідносин у сфері господарювання дозволило визначити класифікацію учасників страхових відносин у сфері господарювання, визначити їх місце і функції у таких правовідносинах та внести пропозиції до чинного законодавства України в цій частині.

Перспективи подальших розвідок у напрямку дослідження проблемних питань правового становища основних суб'єктів страхових правовідносин у сфері господарювання повинні сприяти розвитку науки страхового права та активізації наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Щербина, В. С. Суб'єкти господарського права [Текст] : монограф. / В. С. Щербина. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 264 с.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV [Текст] // ОВУ. — 2003. — № 11. — Ст. 462.
3. Пацурія, Н. Б. Правове регулювання страхової справи в Україні (організаційно-правовий аспект) [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Пацурія Ніно Бондівна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2000. — 217 арк.
4. Пацурія, Н. Б. Страхове право України [Текст] : навч. посіб. / Н. Б. Пацурія. — К. : Юрінком-Інтер, 2006. — 175 с.
5. Вінник, О. М. Господарське право [Текст] : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. М. Вінник. — [2-ге вид., змін. та доп.]. — К. : Правова єдність, 2009. — 766 с.
6. Про внесення змін до деяких законів України та виклад Закону України “Про страхування” у новій редакції : Проект Закону, зареєстр. 19.12.2011 р. за № 9614 [Електронний ресурс] Верховна Рада України. — URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42141.
7. Directive 2002/83/EC of the European Parliament and of the Council of 5 November 2002 concerning life assurance [Text] // Official Journal. — L 345. — 19.12.2002. — С. 1-51.
8. Положення про Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 22.01.1996 р. № 118 [Текст] // ЗП України. — 1996. — № 6. — Ст. 193.
9. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців : Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV [Текст] // ВВР. — 2003. — № 31-32. — Ст. 263.
10. Фінансова діяльність підприємства [Текст] : підруч. / Бандурка О. М., Коробов М. Я., Орлов П. І., Петрова К. Я. — К. : Либідь, 1998. — 312 с.
11. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України від 14.05.1992 р. № 2343-XII, у ред. Закону від 22.12.2011 р. № 4212-VI [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>.
12. Directive 2001/17/EC of the European Parliament and of the Council of 19 March 2001 on the reorganisation and winding-up of insurance undertakings [Text] // Official Journal. — L 110. — 20.4.2001. — р. 28-39.
13. Про внесення змін до Закону України “Про страхування” : Закон України від 16.11.2006 р. № 357-V [Текст] // ВВР. — 2007. — № 2. — Ст. 14.
14. Про внесення змін до Закону України “Про страхування” : Закон України від 07.07.2005 р. № 2774-IV [Текст] // ВВР. — 2005. — № 37. — Ст. 447.
15. Фогельсон, Ю. Б. Договор страхования в российском гражданском праве [Текст] : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Фогельсон Юрий Борисович. — М., 2005. — 387 л.
16. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV [Текст] // ОВУ. — 2003. — № 11. — Ст. 461.

17. Бровченко, І. О. Участь третіх осіб у цивільно-правових зобов'язаннях [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 "Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право" / І. О. Бровченко. — Х., 2009. — 19 с.
18. Страхове право [Текст] : навч. посіб. / за ред. Ю. О. Заїки. — К. : Істина, 2004. — 192 с.
19. Про внесення змін до деяких законів України щодо обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів : Закон України від 05.07.2012 р. № 5090-VI [Текст] // ОВУ. — 2012. — № 58. — Ст. 2319.
20. Про порядок провадження діяльності страховими посередниками : постанова Кабінету Міністрів України від 18.12.1996 р. № 1523 [Текст] // ЗП України. — 1996. — № 21. — Ст. 590.
21. Про затвердження Положення про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів : розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 28.05.2004 р. № 736 [Текст] // ОВУ. — 2004. — № 26. — Ст. 1721.
22. Бигам, Т. Страховые посредники [Текст] / Тим Бигам. — К. : Украинская финансовая банковская школа, центр обучения страховому делу, 1999. — 29 с.
23. Agent and brokers licensing model act. Model Laws, Regulations and Guidelines [Text]. — (NAIC) National Association of Insurance Commissioners, 1990. — 216 p.
24. Галагуза, Н. Ф. Французский страховой рынок в 90-х годах (краткий обзор) [Текст] / Н. Ф. Галагуза, Д. Ю. Благутин // Финансы. — 1995. — № 6. — С. 37–40.
25. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : Указ Президента України від 23.11.2011 р. № 1070/2011 [Текст] // ОВУ. — 2011. — № 94. — Ст. 3419.
26. Про ліквідацію Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України : Указ Президента України від 23.11.2011 р. № 1069/2011 [Текст] // ОВУ. — 2011. — № 94. — Ст. 3418.
27. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 09.12.2010 р. № 1085/2010 [Текст] // ОВУ. — 2010. — № 94. — Ст. 3334.
28. Постанова окружного адміністративного суду м. Києва від 28.08.2012 р. у справі № 2а-7526/12/2670 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27694064>.

Надійшла до редакції 03.09.2014

Пацурія Н. Б. Субъекты страховых правоотношений в сфере хозяйствования: изменение научных подходов к определению правового положения

Исследуются проблемные вопросы правового положения основных субъектов страховых правоотношений в сфере хозяйствования.

Разнообразие существующих страховых правоотношений в сфере хозяйствования вызывает необходимость их деления (классификации) на определенные виды по критерию взаимного положения сторон. По данному критерию страховые правоотношения подлежат делению на горизонтальные, возникающие между субъектами страховой деятельности, а также субъектами страховой деятельности и страхователями, которые являются равноправными при реализации страховых правоотношений в сфере хозяйствования, и вертикальные, в которых участники правоотношений являются неравноправными; и такие правоотношения возникают, как правило, между субъектами страховой деятельности и органом государственного надзора за страховой деятельностью. Именно поэтому рассмотрены особенности правового положения страховщиков, филиалов страховщиков-нерезидентов, страхователей-субъектов хозяйствования, страховых посредников, третьих лиц, которые могут приобретать права сторон страховых правоотношений, органа надзора за страховой деятельностью.

Ключевые слова: субъекты страховых правоотношений, страховщик, страхователь.

Patsuriia, N. B. Subjects of Insurance Legal Relations in the Area of Economic: Change Scientific of Approaches to Defining the Legal Status

Investigated the problematic issues of the legal status of key actors in the field of insurance relations management. Variety of existing insurance relations in the sphere of management necessitates their division (classification) for certain types of criterion relative position of the parties. By this criterion the insurance relationship to be division on horizontal arising between the subjects of insurance activities, as well as insurance entities and insurers, which are equal in the implementation of insurance relations in the sphere of management; and vertical, in which participants is unequal relationships, and such relationship occur usually between the subjects of insurance business and government supervision of insurance activities. That is why in this article the features of the legal status of insurers, branches of non-resident insurers, policyholders-entities, insurance intermediaries, third parties, which can acquire the rights of the parties of insurance relations; the supervisory authority of the insurance business.

Keywords: *insurance legal subjects, the insurer, the insured.*

